

BOHDAN DUDEK, KATARZYNA WOJTECKA
Uniwersytet Łódzki

POTRZEBA STYMULACJI A EKSPozyCJA NA ZDARZENIA TRAUMATYCZNE

WPROWADZENIE

Istnieją dwa powody zajmowania się relacją zasygnalizowaną w tytule artykułu. Pierwszym jest stosunkowo wysoki stopień narażenia na zdarzenia traumatyczne, które są uznane za istotny czynnik rozwoju zaburzenia po stresie traumatycznym (*posttraumatic stress disorder* – PTSD). Drugim powodem jest chęć rozstrzygnięcia, czy potrzeba stymulacji jest czynnikiem ryzyka, czy zasobem jednostki. PTSD jest to zaburzenie psychiczne znacznie pogarszające funkcjonowanie ludzi i powiązane z występowaniem innych zaburzeń, np. depresji, napadów panicznego lęku, alkoholizmu, narkomanii czy skłonności do czynów samobójczych. Nie każde przykre czy krytyczne dla człowieka zdarzenie można zaliczyć do zdarzeń traumatycznych. Aby zdarzenie określić takim wyrażeniem musi ono spełnić dwa warunki. Być zdarzeniem, w którym „(1) Osoba doświadczyła, była świadkiem [...] [że] ktoś poniósł śmierć, doznał poważnych obrażeń lub istniała groźba śmierci, poważnych obrażeń albo utraty fizycznej integralności (własnej i innych). (2) Reakcją osoby na to zdarzenie charakteryzuje intensywny strach, bezradność i odczucie grozy” (*Diagnostic...*, 1994, s. 209). Nie u każdego, kto doznał zdarzenia traumatycznego, rozwinię się PTSD czy zaburzenie stresu ostrego. Jednak biorąc pod uwagę częstość, z jaką występują te zdarzenia, czynią z nich istotny problem społeczny. Są trzy główne źródła zdarzeń traumatycznych: katastrofy naturalne (huragany, powodzie), katastrofy spowodowane przez człowieka (wypadki lotnicze i drogowe, pożary) i przemoc występująca między ludźmi. W tym ostatnim przypadku można jeszcze wyróżnić: przemoc strukturalnie zorganizowaną (wojny, tortury), czyny kryminalne (w rodzinie i poza nią), przestępstwa polityczne (uprowadzenia, zabójstwa). O tym, że duża liczba osób jest narażona na zdarzenia traumatyczne świadczą wyniki badań przeprowadzonych na reprezentatywnych próbach

krajowych. W badaniach amerykańskich stwierdzono, że 61% mężczyzn i 51% kobiet uczestniczyło co najmniej raz w swoim życiu w zdarzeniu traumatycznym (Kessler i in., 1995). Podobnych wyników dostarczają badania australijskie, w których 64% mężczyzn i 49,5% kobiet podało, że uczestniczyło w zdarzeniu traumatycznym. W tym badaniu 38% mężczyzn stwierdziło, że uczestniczyło w jednym takim zdarzeniu, 28% w dwóch, 16% w trzech, a 18% w czterech i więcej zdarzeniach (Creamer i in., 2001). Ponieważ ten rodzaj zdarzeń dotyka dużej liczby osób, warto postawić pytanie, od jakich czynników zależy narażenie na zdarzenie traumatyczne? W znacznym stopniu narażenie na zdarzenie traumatyczne jest zjawiskiem losowym, ale to nie znaczy, że całkowicie zależy ono od przypadku. Są co najmniej trzy grupy czynników, poza losem, determinujących prawdopodobieństwo narażenia (Koenen i in., 2007):

- 1) rola zawodowa (strażak, policjant, ratownik) (Ogńska-Bulik, 2006),
- 2) styl życia (alkoholicy, bezdomni),
- 3) różnice indywidualne, takie jak: cechy psychologiczne (ekstrawersja, neurotyzm), płeć, stan cywilny, wiek i rasa (Breslau i in., 1995; Poulton, Andrews, 2007).

Drugim powodem zainteresowania się relacją potrzeby szukania stymulacji ze stresem traumatycznym była wątpliwość, jaką mieliśmy podczas podejmowania decyzji, czy tę cechę psychologiczną zaliczyć do kategorii zasobów, czy do czynników ryzyka. Zasób to pojęcie najczęściej używane w psychologii w ramach koncepcji stresu. Ponieważ jest to pojęcie inaczej definiowane w koncepcji R. Lazarusa (1986) i S. E. Hobfolla (2006), rozumiemy je zgodnie z koncepcją pierwszego badacza stresu, lecz definicję przyjmujemy od K. Mudynia, z tego powodu, że jest ona bardziej ogólna. Zasobem osobistym nazywa ten autor „cokolwiek (materia, energia, informacja), o ile zostanie wykorzystane przez jednostkę dla zaspokojenia jej doraźnych potrzeb lub realizacji jej (długoterminowych) celów” (Mudyń, 2003, s. 66). Natomiast czynnikiem ryzyka jest cokolwiek, co zwiększy prawdopodobieństwo wystąpienia szkody u jednostki, czyli utrudni jej lub uniemożliwi zaspokojenie potrzeb lub realizację celów.

Ludzie różnią się między sobą skłonnością do poszukiwania nowych sytuacji, które dostarczają intensywnych wrażeń i doświadczeń, oraz gotowością do podejmowania ryzyka fizycznego, społecznego i finansowego. Tę różnicę indywidualną nazwał M. Zuckerman potrzebą stymulacji lub poszukiwania doznań, której pochodzenie i rolę można zrozumieć i wyjaśnić za pomocą teorii optymalnego poziomu aktywacji (Hebb, 1969). Ludzie działają najsprawniej i mają najlepsze samopoczucie, gdy ich aktywacja (pobudzenie) osiągnie optymalny dla nich poziom (Eliasz, 1981). Stąd optymalny poziom aktywacji staje się standardem regulacyjnym ludzkiego działania. Ponieważ, ze względów biologicznych, ludzie różnią się poziomem optymalnej aktywacji (Strelau, 1996), różnią się również potrzebą stymulacji. Osoby, które lepiej funkcjonują,

gdy ich aktywacja jest na wysokim poziomie, mają również silniej rozwiniętą potrzebę stymulacji, co powoduje u nich preferencje sytuacji i działalności bardziej ekscytującej, silniej stymulującej. Przeciwnie preferencje wykazują osoby o niższej potrzebie stymulacji (E l i a s z, 1981).

Zakładając, że zdarzenie traumatyczne dostarcza osobie doświadczającej to zdarzenie silnej stymulacji, należy przypuszczać, że osoby o dużej potrzebie stymulacji będą również charakteryzować się silnym układem nerwowym, a przez to będą bardziej odporne na patologiczne skutki oddziaływania tego zdarzenia, czyli w tej grupie osób należy spodziewać się niższego poziomu symptomów PTSD. Oznacza to, iż duża potrzeba stymulacji jest zasobem osobistym, ponieważ chroni jednostkę przed szkodą, a tym samym pomaga jej w zaspokojeniu jej doraźnych potrzeb. Takie przypuszczenie uzyskało potwierdzenie w wynikach badań nad czynnikami związanymi z rozwojem PTSD wśród strażaków (D u d e k, K o n i a r e k, 2004). Jednak w podobnych badaniach prowadzonych nad stresem traumatycznym wśród policjantów nie stwierdzono istotnego związku między siłą układu nerwowego, którego wskaźnikiem jest potrzeba stymulacji (S t r e - l a u, 1996), a poziomem symptomów PTSD (D u d e k, 2003).

Jednym z wyjaśnień tych niejednoznacznych wyników może być hipoteza, że potrzeba stymulacji (lub poszukiwania doznań) odgrywa w stresie traumatycznym podwójną rolę – jest równocześnie zasobem i czynnikiem ryzyka. Mogą być sytuacje stresogenne, w których jedna z ról potrzeby stymulacji przeważa i wówczas można oczekiwać pozytywnej bądź negatywnej korelacji pomiędzy siłą potrzeby a poziomem symptomów PTSD. Mogą być także sytuacje stresogenne, w których obie role potrzeby stymulacji równoważą się i wówczas nie wystąpi korelacja między siłą tej potrzeby a poziomem symptomów PTSD. Jeżeli wspomniana hipoteza byłaby prawdziwa, to ważne byłoby rozpoznanie czynników różniących te sytuacje.

Potrzeba stymulacji nie jest jedyną zmienną w procesie stresu, która może, a nawet powinna, być traktowana jako zasób i czynnik ryzyka. Drugą taką zmienną jest wsparcie społeczne, różnie rozumiane, definiowane i operacjonalizowane przez badaczy stresu. Bez względu na sposób ujmowania, badacze są skłonni traktować wsparcie społeczne jako zasób, przypisując mu dwie funkcje: a) chroni jednostkę przed stresem, b) podnosi skuteczność radzenia sobie ze stresem. O tym, że wsparcie może być czynnikiem ryzyka, mówi H. S ę k (2003). Stwierdza ona: „[...] wsparcie społeczne nie zawsze działa jednoznacznie korzystnie i może mieć charakter negatywny, nie zawsze spełnia więc funkcję zasobu, co ma miejsce w grupach dysfunkcyjnych” (S ę k, 2003, s. 20). W dalszej części tego samego artykułu H. S ę k wymienia dwa następne warunki, w których wsparcie społeczne przestaje pełnić funkcję zasobu. Są to: niezgodność rodzaju i wielkości wsparcia z potrzebami i/lub oczekiwaniami jego odbiorcy oraz niedostosowanie wsparcia do właściwości sytuacji stresowej.

Obie zmienne, choć podobne do siebie ze względu na to, że pełnią podwójną rolę w stresie, różnią się tym, jak spełniają tę rolę. Wsparcie społeczne będzie zasobem lub czynnikiem ryzyka w zależności od zajścia wymienionych powyżej warunków, natomiast potrzeba stymulacji bezwarunkowo pełni podwójną rolę; wynika to z jej natury i specyficznej relacji do procesu stresu. Ta specyficzna relacja polega na tym, że jest pozytywnie związana z prawdopodobieństwem wystąpienia stresora, a negatywnie skorelowana z siłą doświadczanego stresu.

CEL BADAŃ I HIPOTEZY

Korzystając z twierdzeń teorii poszukiwania doznań M. Zuckermana i regulacyjnej teorii temperamentu J. Strelaua, można dowieść, na drodze wnioskowania dedukcyjnego, że potrzeba stymulacji pełni podwójną, bezwarunkową rolę jako zmienna modyfikująca rozwój PTSD. Ponieważ modyfikująca rola temperamentu w powstawaniu negatywnych skutków stresu została uzasadniona w sposób przekonujący (Strelau, 1996), postanowiliśmy sprawdzić, czy ta zmienna stanowi czynnik ryzyka narażenia na zdarzenia traumatyczne. Postawiliśmy dwa pytania: 1) czy siła potrzeby stymulacji koreluje pozytywnie z liczbą doznanych zdarzeń i 2) czy potrzeba stymulacji jest jednakowo silnie związana z różnego rodzaju zdarzeniami traumatycznymi? Pierwsze pytanie przeformulowano na następujące hipotezy:

H_0 – siła potrzeby stymulacji nie jest związana z liczbą doznanych zdarzeń traumatycznych,

H_1 – siła potrzeby stymulacji jest związana pozytywnie z liczbą doznanych zdarzeń traumatycznych.

Drugie pytanie pozostało w formie pytania badawczego: które rodzaje zdarzeń traumatycznych są powiązane z siłą potrzeby stymulacji?

PROCEDURA BADAŃ

Osoby badane. Badaniami objęto 109 żołnierzy z jednostki kawalerii powietrznej. Średni wiek grupy wynosił 25,0 lat ($SD = 5,0$); zakres wieku: od 19 do 46 lat. Średni okres służby wojskowej trwał 3 i pół roku (4,9). 63,3% badanych przebywało w wojsku poniżej 2 lat, pozostali (tj. 36,7%) pełnili służbę wojskową przez 2 lata i dłużej. Z badań wyłączono osoby, które w wojsku przebywały krócej niż 1 miesiąc. Żołnierzy zawodowych było 34%. Grupa badana składała się wyłącznie z mężczyzn, wśród których było 33% żonatych; 40% całej grupy wychowywało się na wsi, pozostali pochodzili z miasta.

Metody badania. W badaniach zastosowano trzy kwestionariusze. Pierwszy z nich służył do zbierania informacji wykorzystanych do charakterystyki

osób badanych. Ten kwestionariusz był stworzony dla potrzeb niniejszego badania.

Fakt narażenia i rodzaj narażenia na zdarzenia traumatyczne mierzono Kwestionariuszem Stresujących Zdarzeń Życiowych, którego oryginalna nazwa brzmiała: Stressful Life Events Screening Questionnaire (SLESQ). Autorami oryginalnej wersji metody byli: L. A. Goodman, C. Corcoran, K. Turner, N. Yuan, B. L. Green. Kwestionariusz do warunków polskich zaadaptowała M. Lis-Turlejska (2005). Zawiera on 13 pozycji sformułowanych, tak aby mierzyć życiową ekspozycję na różnego rodzaju zdarzenia traumatyczne, rozumiane zgodnie z definicją PTSD podaną w DSM-IV (*Diagnostic...*, 1994). Pozycje dotyczyły następujących zdarzeń: 1) choroby zagrażającej życiu, 2) groźnego wypadku, 3) rozboju lub napadu, 4) traumatycznej utraty, 5) przemocy seksualnej (penetracji), 6) próby gwałtu, 7) molestowania seksualnego, 8) przemocy fizycznej w dzieciństwie, 9) przemocy fizycznej w życiu dorosłym, 10) bycia obiektem groźenia bronią, 11) bycia świadkiem napadu/śmierci, 12) innej sytuacji zagrożenia życia, 13) innego przerażającego zdarzenia. Jeżeli osoba badana odpowiedziała twierdząco na pytanie o doświadczenie jakiegoś zdarzenia, proszona była o bardziej szczegółowe informacje. W zależności od pozycji pytano o wiek, w jakim dana osoba doświadczyła tego zdarzenia, o krótki opis zdarzenia, o rodzaj użytej przemocy, o rodzaj relacji z prześladowcą, o częstość występowania i czas trwania dokuczliwych przeżyć traumatycznych itp. W polskiej procedurze adaptacyjnej dokonano dwóch niezależnych tłumaczeń kwestionariusza i następnie dyskutowano w gronie ekspertów nad poszczególnymi sformułowaniami, aby wybrać najlepsze z nich. Określono rzetelność polskiej wersji metodą retestowania stuosobowej grupy studentów, z przerwą od 2 do 4 tygodni. Mediana współczynnika *kappa* (κ) wyniosła 0,74.

Kwestionariusz zastosowany w niniejszym badaniu był dostosowany do charakterystyki osób badanych. Modyfikacja polegała na: 1) zmniejszeniu liczby szczegółowych pytań; usunięto te, które były nieistotne z punktu widzenia celu badania, 2) na zastąpieniu trzech pozycji dotyczących spraw seksualnych jednym pytaniem o przemoc seksualną, 3) dodaniu pytania, przy każdym potwierdzonym zdarzeniu, czy miało ono miejsce w czasie trwania służby wojskowej. Sądzymy, że wprowadzona modyfikacja nie zmniejszyła rzetelności kwestionariusza. Ocena ta jest naszym przekonaniem, niesprawdzonym empirycznie.

Siłę potrzeby stymulacji mierzono Skalą Poszukiwania Doznań (Sensation Seeking Scale – SSS) M. Zuckermana, który uważał, że „Poszukiwanie doznań to cecha zdefiniowana przez poszukiwanie zróżnicowanych, nowych, złożonych i intensywne wrażeń i doświadczeń oraz gotowość do podejmowania ryzyka fizycznego, społecznego, prawnego i finansowego w celu dostarczenia sobie tego typu doświadczeń” (M. Zuckerman, 1994, za: Strelau, 2006, s. 705). M. Zuckerman uważa, że tendencja poszukiwania doznań nie jest cechą jednorodną. Można w niej wyróżnić cztery wymiary.

1. Poszukiwanie grozy i przygód (*thrill and adventure seeking* – Tas) ten czynnik przejawia się w tendencji do uprawiania niezwykle, ekstremalnych dyscyplin sportowych dostarczających silnych doznań związanych z szybkością i/lub przewyciężaniem grawitacji.

2. Poszukiwanie przeżyć (*experience seeking* – Es) obejmuje skłonność do nonkonformistycznego stylu życia, dzięki któremu jednostka ma zwiększoną dawkę stymulacji np. przez: nawiązywanie nowych znajomości, udział w nieplanowanych podróżach, zamiłowanie do ekscentrycznych strojów.

3. Rozhamowanie (*disinhibition* – Dis) manifestuje się skłonnością do poszukiwania odprężenia w takich działaniach, jak picie alkoholu, uprawianie seksu, uczestniczeniu w grach hazardowych, w prowadzeniu hulaszczego trybu życia.

4. Podatność na nudę (*boredom susceptibility* – Bs) objawia się niechęcią do monotonnych sytuacji, awersją do rutynowej pracy, nudnych ludzi (Strelau, 2006).

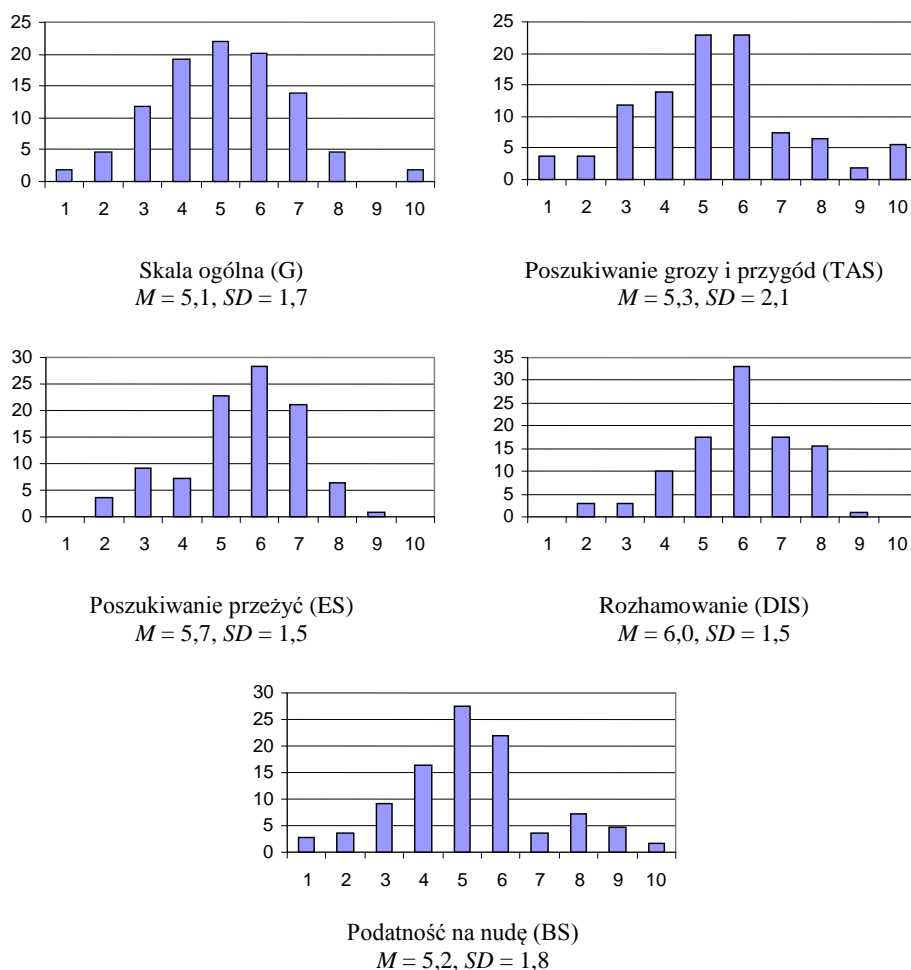
M. Zuckerman opracował kilka kwestionariuszy do pomiaru tendencji do poszukiwania doznań. Do najbardziej popularnych kwestionariuszy należała wersja IV zawierająca cztery podskale mierzące powyższe wymiary i dodatkową podskalę G, która miała charakter ogólny. Tę wersję kwestionariusza zaadaptowała do warunków polskich E. Oleszkiewicz-Zsurzs (1982, 1986). Adaptacja polegała na krytycznej analizie poszczególnych itemów pod kątem ich przystawania do warunków polskich. W efekcie usunięto kilka pytań, a w ich miejsce wstawiono nowe, bardziej dostosowane do warunków polskich. Rzetelność polskiej wersji kwestionariusza, oceniona metodą retestowania, z przerwą 3-tygodniową, osiągnęła poziom 0,88 dla kobiet i 0,85 dla mężczyzn. Opracowano, na grupie 736 osób, polskie normy (Oleszkiewicz-Zsurzs, 1982). Skala Poszukiwania Doznań zawiera 68 itemów. Na każdy z nich składają się dwa stwierdzenia dotyczące określonych zachowań i upodobań. Zadaniem osoby badanej jest wybór tego stwierdzenia, które oddaje jej preferencje i zainteresowania. Skala umożliwi otrzymanie pięciu wyników szczegółowych i jednego wyniku ogólnego, który jest sumą wyników uzyskanych w poszczególnych podskalach.

Potrzebę poszukiwania doznań (stymulacji) zalicza J. Strelau (1996) do wskaźników niskiej aktywowalności, czyli niskiej reaktywności układu nerwowego.

Sposób badania. Badania odbywały się w kilkunastoosobowych grupach, kwestionariusze były wypełniane pod nadzorem psychologa. Osoby badane miały dowolną ilość czasu na wykonanie swojego zadania. Grupy nie miały kontaktu ze sobą, ponieważ należały do różnych szwadronów, przebywających w różnych budynkach. Osoby badane zostały poinformowane o dobrowolności i anonimowości badania.

WYNIKI

Przedstawione zostaną dwa rodzaje wyników. W pierwszej kolejności pokazane będą rozkłady liczbowe dla dwóch głównych zmiennych. Na rys. 1 ukazane zostały procentowe rozkłady wyników uzyskane przez badanych w poszczególnych skalach kwestionariusza mierzącego siłę potrzeby stymulacji oraz rozkład procentowy wyników ogólnych. Ponieważ wyniki Skali Poszukiwania Doznań zostały znormalizowane, siła potrzeby stymulacji została wyrażona w jednostkach skali stenowej.

Rys. 1. Procentowe rozkłady wyników w poszczególnych wymiarach Skali Poszukiwania Doznań Zuckermana

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawione na rys. 1 rozkłady procentowe wykazują wyraźne podobieństwo do kształtu krzywej normalnej, o średniej zbliżonej do średniej wartości skali stenowej. Oznacza to, że siła tendencji do szukania doznań w badanej grupie jest podobna do siły tej tendencji w grupie normalizacyjnej.

Wyniki zawarte w tab. 1 wskazują, jaki procent osób z badanej grupy eksponowany był na dane zdarzenie traumatyczne. Procentowe wskaźniki narażenia są znacznie większe w kolumnie poświęconej ekspozycji w ciągu całego życia. Nie oznacza to, że narażenie w wojsku jest dużo mniejsze. Podczas oceniania wyników i wyciągania z nich wniosków należy uwzględnić fakt, że służba wojskowa jest znacznie krótsza niż okres trwania życia. Porównując wartości średnie dotyczące wieku i trwania służby wojskowej (patrz: charakterystyka osób badanych), należy stwierdzić, że druga średnia jest ok. 7 razy mniejsza, co oznacza, iż wskaźniki ekspozycji na zdarzenia traumatyczne w wojsku należałoby 5-, 6-krotnie zwiększyć. Wykonując ten zabieg, który jest trudny do uzasadnienia, ale logiczny, pokazujemy, że ekspozycja osób badanych w trakcie służby wojskowej jest większa niż podczas dotychczasowego życia. Najczęściej osoby badane były eksponowane na rozbój lub napad, następnie na zagrażający życiu wypadek i bycie świadkiem napadu lub śmierci. Taką samą kolejność ekspozycji obserwujemy również w trakcie trwania służby wojskowej.

Tabela 1

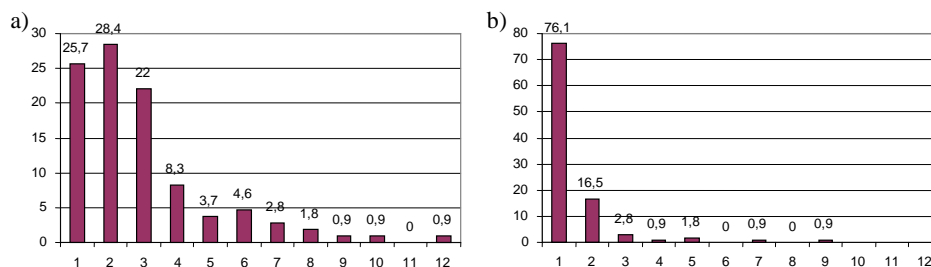
Rozpowszechnienie zdarzeń traumatycznych w badanej grupie ($N = 109$)

Rodzaj zdarzenia traumatycznego	Procent zdarzeń doznanych w okresie całego życia	Procent zdarzeń doznanych w czasie służby wojskowej
Choroba niebezpieczna dla życia	4,6	0,9
Wypadek zagrażający życiu	24,8	8,3
Rozbój lub napad	37,6	11,9
Traumatyczna utrata	16,5	2,8
Przemoc seksualna	1,8	1,8
Przemoc fizyczna w dzieciństwie	37,6	–
Przemoc fizyczna w dorosłości	16,5	4,5
Bycie obiektem grożenia bronią	11,9	5,5
Bycie świadkiem śmierci/napadu	21,1	7,3
Inna sytuacja zagrożenia życia	6,4	5,5
Inne przerażające zdarzenie	9,2	5,5

Źródło: opracowanie własne.

Na rys. 2 przedstawione są procentowe rozkłady liczby doznanych zdarzeń traumatycznych w ciągu życia i trwania służby wojskowej. Okazuje się, że przeszło 70% badanych doznało w ciągu życia co najmniej jednego zdarzenia traumatycznego, a 46% badanych doznało dwóch i więcej takich zdarzeń.

Natomiast prawie 24% osób badanych przyznało się do doświadczenia takich zdarzeń w trakcie odbywania służby wojskowej. Podczas interpretowania tych wskaźników należy pamiętać o tym, że okres trwania służby jest krótszy niż okres trwania życia.

Rys. 2. Rozkłady procentowe ekspozycji na zdarzenia traumatyczne: a) w ciągu całego życia, b) w czasie odbywania służby wojskowej

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki zawarte w tab. 2–4 pozwalają nam zweryfikować postawioną hipotezę o związku pomiędzy siłą potrzeby stymulacji a ekspozycją na zdarzenia traumatyczne. Analizując wyniki przedstawione w tab. 2, można zauważyć, że najniższy wynik ogólny Skali Poszukiwania Doznań mają osoby niedoznające zdarzeń traumatycznych, a najwyższy – osoby przyznające się do trzech i więcej zdarzeń w ciągu całego życia. Współczynnik korelacji rang Spearmana między obu zmiennymi wynosi 0,25 ($p = 0,008$), co jest wartością niewysoką, ale istotną statystycznie. Najsilniej z ekspozycją na zdarzenia traumatyczne są powiązane wymiary poszukiwania doznań TAS i DIS. Świadczą o tym współczynniki korelacji rang przedstawione w tab. 3 i wyniki analizy regresji wielokrotnej przedstawione w tab. 4. Wyniki tej ostatniej analizy wskazują, że zmienność liczby narażeń jest w 13% zdeterminowana zmiennością tendencji mierzonej przez kwestionariusz Zuckermana. Jest to wartość nieduża, ale istotna statystycznie na poziomie $p = 0,01$.

Tabela 2

Wyniki ogólne w Skali Poszukiwania Doznań a liczba doświadczonych traumatycznych zdarzeń

Liczba traumatycznych zdarzeń	Liczba osób badanych ($N = 109$)	Średnie wyniki ogólne w Skali Poszukiwania Doznań (M)	Odchylenie standardowe (SD)
Brak	28	40,9	12,6
Jedno	31	47,7	13,1
Dwa	24	47,9	11,7
Trzy i więcej	26	50,6	13,6

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3

Wyniki w poszczególnych wymiarach Skali Zuckermana a liczba doświadczonych traumatycznych zdarzeń

Skala	Średnie wyniki dla skal (w stenach)	Odchylenie standardowe dla skal (<i>SD</i>)	Współczynnik korelacji rang Spearmana	Poziom istotności (<i>p</i>)
G	5,1	1,7	0,1	0,21
TAS	5,3	2,1	0,3	0,002
ES	5,6	1,5	0,2	0,06
DIS	5,9	1,5	0,3	0,008
BS	5,2	1,9	0,2	0,06

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 4

Wyniki w poszczególnych wymiarach Skali Zuckermana a liczba doświadczonych traumatycznych zdarzeń. Wyniki analizy regresji

Skala	Współczynnik (β)	Poziom istotności (<i>p</i>)	Ogólne wyniki równania
G	-0,23	0,17	$R = 0,36$ $R^2 = 0,13$ $p = 0,01$
TAS	0,35	0,004	
ES	0,02	0,87	
DIS	0,24	0,07	
BS	0,03	0,83	

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 5

Związek między ekspozycją na traumatyczne zdarzenie a nasileniem potrzeby stymulacji mierzonym Skalą Zuckermana

Rodzaj traumatycznego zdarzenia	Skala				
	G	TAS	ES	DIS	BS
Choroba niebezpieczna dla życia					
Wypadek zagrażający życiu					
Rozbój lub napad		+	+	+	+
Traumatyczna utrata					
Przemoc seksualna					
Przemoc fizyczna w dzieciństwie					
Przemoc fizyczna w dorosłości		+		+	+
Bycie obiektem groźenia bronią				+	
Bycie świadkiem śmierci/napadu		+		+	
Inna sytuacja zagrożenia życia					
Inne przerażające zdarzenie					

Źródło: opracowanie własne.

Na pytanie badawcze o to, które narażenie na zdarzenia traumatyczne (zmienna niezależna) jest najsilniej powiązane z potrzebą stymulacji (zmienna zależna), można odpowiedzieć, analizując wyniki przedstawione w tab. 5. Tabela ta powstała w wyniku przeprowadzenia 55 analiz ANOVA, z których tylko nieliczne ujawniły istotny statystycznie związek pomiędzy potrzebą stymulacji a doznaniem określonego zdarzenia traumatycznego. Istotne związki zostały w tab. 5 zaznaczone krzyżykami. Wyniki zawarte w tab. 5 wskazują na to, że najsilniej z potrzebą stymulacji jest związane doznanie rozboju lub napadu, a w dalszej kolejności: doznanie przemocy w wieku dorosłym, bycie świadkiem śmierci lub napadu i bycie obiektem zagrożenia bronią.

DYSKUSJA I WNIOSKI

Uzyskane w badaniu wyniki potwierdziły hipotezę o istnieniu związku pomiędzy siłą potrzeby stymulacji a ekspozycją na zdarzenia traumatyczne. Najwyraźniej ten związek można zauważyć, analizując wyniki przedstawione w tab. 2. Grupa osób, która jeszcze nie doznała zdarzenia traumatycznego, miała zdecydowanie niższy wynik w teście M. Zuckermana. Różnica w sile potrzeby stymulacji grup, które doznały jednego lub więcej zdarzeń, nie była taka duża, a między grupami przeżywającymi jedno lub dwa zdarzenia traumatyczne była minimalna (nieistotna statystycznie). Choć procedura badania nie pozwala nam określać związku między zmiennymi jako zależności przyczynowej, to nawiązując do definicji tendencji do poszukiwania doznań, można przyjąć, że ta różnica międzyosobnicza jest istotną przyczyną zwiększonej szansy na doznanie zdarzenia traumatycznego. Ponieważ takie zdarzenie jest czynnikiem sprawczym PTSD, a z kolei niska reaktywność jest właściwością ochronną w stresie, wyciągamy wniosek, że potrzeba stymulacji, która jest wskaźnikiem tej ważnej cechy temperamentalnej, pełni podwójną rolę w powstawaniu zaburzenia po stresie traumatycznym, jest równocześnie czynnikiem ryzyka i zasobem.

Potrzeba stymulacji nie jest zjawiskiem jednorodnym, nie każdy jej wymiar jest jednakowo ważny w ekspozycji na zdarzenia traumatyczne. Nasze badanie wykazało, że szczególnie podatne na narażenie są osoby osiągające wysokie wyniki w skalach TAS i DIS, a więc osoby, które mają silną tendencję do poszukiwania sytuacji ryzykownych, zwiększających poziom adrenaliny w organizmie i poszukujących odprężenia w picu alkoholu i hazardzie.

Zdarzenia traumatyczne również są niejednorodne. Metoda, którą zastosowaliśmy w tym badaniu, pozwala ocenić 13 rodzajów zdarzeń. Nie każde ze zdarzeń jest jednakowo silnie powiązane z właściwościami jednostki. Stopień czy prawdopodobieństwo ekspozycji na niektóre z nich może być zależne od roli zawodowej jednostki; np. wśród policjantów najczęściej deklarowanym zdarze-

niem traumatycznym były zdarzenia cechujące się makabrycznymi widokami (D u d e k, 2003), natomiast strażacy najczęściej wymieniali wypadki, ponieważ uczestniczyli w usuwaniu ich skutków (D u d e k i i n., 2006). W omawianym badaniu najsilniej wiązały się z potrzebą stymulacji takie zdarzenia, jak: rozbój lub napad, przemoc fizyczna w okresie dorosłości i bycie świadkiem czyjejś śmierci lub napadu (patrz tab. 5). Gdyby przeanalizować charakter tych zdarzeń, to przekonalibyśmy się, że narażenie na nie dotyczy przede wszystkim osób mających skłonność do przebywania w niebezpiecznych sytuacjach, czy to z racji ich tendencji do nadmiernego picia alkoholu, czy dlatego, że lubią takie sytuacje. A takie właściwości osób mierzy Skala Poszukiwania Doznań, która była zastosowana do oceny nasilenia potrzeby stymulacji.

Trudno było odnieść nasze wyniki do danych literaturowych, gdyż niewiele jest badań nad uwarunkowaniami ekspozycji na zdarzenia traumatyczne, a te badania, które były podjęte, nacelowane były na sprawdzanie roli innych cech osobowości (B r e s l a u i i n., 1995; P o u l t o n, A n d r e w s, 2007). Zdecydowana większość badań jest nastawiona na poszukiwanie uwarunkowania rozwoju PTSD i skutków terapii tego zaburzenia. Dziwi ten fakt, szczególnie gdy zestawia się go z przyjętym założeniem, że można postawić diagnozę PTSD tylko wobec osób, które doznały traumatycznego zdarzenia, a więc poznanie sposobów unikania tych zdarzeń mogłoby zaowocować zorganizowaniem profilaktyki pierwotnej zaburzenia po stresie traumatycznym. Nie brakowało natomiast badań nad częstością ekspozycji na te zdarzenia. Miały one jednak mankament polegający na tym, że posługiwano się w nich różnorodną metodyką i nie można było porównywać profili częstości ekspozycji na zdarzenia traumatyczne typowych dla danej populacji. W literaturze polskiej znaleźliśmy wyniki dwóch badań nad częstotliwością narażenia na zdarzenia traumatyczne, wykonane tą samą metodą, którą zastosowaliśmy w naszym badaniu. E. K a - c z m a r c z y k (2004) przeprowadziła badanie wśród więźniów, a M. L i s - T u r l e j s k a (2005) wśród studentów. Wyniki przedstawiono w tab. 6. Mankamentem tych i naszych badań było to, że nie objęto nimi prób reprezentatywnych.

Wyniki przedstawione w tab. 6 prowadzą do dwóch wniosków. Pierwszy – więźniowie należą do grupy o najwyższym ryzyku ekspozycji na zdarzenia traumatyczne. Drugi wniosek dotyczy profilu ekspozycji w poszczególnych grupach. Profile ekspozycji na zdarzenia są bardzo podobne do siebie, o czym świadczą współczynniki korelacji rang: między więźniami a studentami (0,63), między więźniami a żołnierzami (0,82), a między studentami a żołnierzami (0,91). Pierwszy wniosek nie jest zaskakujący, natomiast drugi byłby interesujący, gdyby okazało się, że przedstawione wyniki ukazują profil ekspozycji typowy dla polskiej populacji.

Tabela 6

Procent osób ekspozowanych na traumatyczne zdarzenia w różnych kategoriach osób

Rodzaj traumatycznego zdarzenia	Lis-Turlejska (2005) studenci/mężczyźni (N = 146)	Kaczmarczyk (2004) więźniowie/mężczyźni (N = 89)	Nasze badania, żołnierze (N = 109)
Choroba niebezpieczna dla życia	11,9	23,6	4,6
Wypadek zagrażający życiu	28,7	56,2	24,8
Rozbój lub napad	40,6	41,6	37,6
Traumatyczna utrata	19,0	51,7	16,5
Przemoc seksualna	1,4	3,0	1,8
Przemoc fizyczna w dzieciństwie	24,3	63,9	36,7
Przemoc fizyczna w dorosłości	20,3	46,1	16,5
Bycie obiektem zagrożenia bronią	19,6	47,2	11,0
Bycie świadkiem śmierci/napadu	23,9	28,1	31,1
Inna sytuacja zagrożenia życia	6,4	15,7	6,4
Inne przerażające zdarzenie	21,9	29,2	9,2

Źródło: opracowanie własne.

BIBLIOGRAFIA

- Breslau N., Davis G. C., Andreski P. (1995), *Risk factors for PTSD-related traumatic events: A prospective analysis*, „The American Journal of Psychiatry”, **152** (4), 529–535
- Creamer M., Burgess P., McFarlane A. C. (2001), *Post-traumatic stress disorder: findings from the Australian National Survey of Mental Health and Well-being*, „Psychological Medicine”, **31**, 1237–1247
- Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, (1994), American Psychiatric Association, Washington D.C.
- Dudek B. (2003), *Zaburzenie po stresie traumatycznym*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk
- Dudek B., Koniarek J. (2004), *Osobowościowe uwarunkowania rozwoju zaburzenia po stresie traumatycznym*, [w:] J. Strelau (red.), *Osobowość a ekstremalny stres*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, 183–197
- Dudek B., Koniarek J., Szymczak M. (2006), *PTSD and negative emotions as consequences of various types of traumatic events among fire-fighters*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, *Folia Psychologica*, **10**, 31–41
- Eliasz A. (1981), *Temperament a system regulacji stymulacji*, PWN, Warszawa
- Hebb D. O. (1969), *Podręcznik psychologii*, PWN, Warszawa
- Hobfoll S. E. (2006), *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk
- Kaczmarczyk E. (2004), *Rozpowszechnienie zdarzeń traumatycznych wśród więźniów osadzonych w zakładach karnych*, „Nowiny Psychologiczne”, **3**, 73–85
- Kessler R. C., Sonnega A., Bromet E., Hughes M., Nelson C. B. (1995), *Posttraumatic stress disorder in the National Comorbidity Survey*, „Archives of General Psychiatry”, **156**, 1048–1060
- Koenen K., Harley R., Lyons M., Wolfe J., Simpson J., Goldberg J., Eisen S., Tsuang M. (2007), *A twin registry study of familial and individual risk fac-*

- tors for trauma exposure and posttraumatic stress disorder, „The Journal of Nervous and Mental Disease”, **190** (4), 209–218
- Lazarus R. (1986), *Paradygmat stresu i radzenia sobie*, „Nowiny Psychologiczne”, **3–4**, 2–39
- Lis-Turlejska M. (2005), *Traumatyczne zdarzenia i ich skutki psychiczne*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa
- Mudyń K. (2003), *Czy można mieć zasoby, nie mając do nich dostępu? Problem dostępności zasobów*, [w:] Z. Juczyński, N. Ogińska-Bulik (red.), *Zasoby osobiste i społeczne sprzyjające zdrowiu jednostki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 63–78
- Ogińska-Bulik N. (2006) *Stres zawodowy w zawodach usług społecznych. Źródła – Konsekwencje – Zapobieganie*, Difin, Warszawa
- Oleszkiewicz-Zsurz Z. (1982), *Demand for stimulation and vocational preferences*, „Polish Psychological Bulletin”, **13** (3), 185–196
- Oleszkiewicz-Zsurz Z. (1986), *Zapotrzebowanie na stymulację a preferencja do wyboru zawodu*, „Przegląd Psychologiczny”, **XXIX** (2), 509–525
- Poulton R. G., Andrews G. (2007), *Personality as a cause of adverse life events*, „Acta Psychiatrica Scandinavica”, **85** (1), 36–38
- Sęk H. (2003), *Wsparcie społeczne jako kategorie zasobów i wieloznaczne funkcje wsparcia*, [w:] Z. Juczyński, N. Ogińska-Bulik (red.), *Zasoby osobiste i społeczne sprzyjające zdrowiu jednostki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 17–32
- Strelau J. (1996), *Temperament a stres. Temperament jako czynnik moderujący stresory, stan i skutki stresu oraz radzenie sobie ze stresem*, [w:] I. Hesen-Niejodek, Z. Ratajczak (red.), *Człowiek w sytuacji stresu. Problemy teoretyczne i metodologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 88–132
- Strelau J. (2006), *Temperament*, [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t. 2, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, 683–719

BOHDAN DUDEK, KATARZYNA WOJTECKA

SEEKING OF STIMULATION AND EXPOSURE TO TRAUMATIC EVENTS

Problem. Prevalence of traumatic stress in general population is not so often but in some vocations it is a serious risk factor for employees' health. A traumatic event is a main reason for PTSD and other mental disorders. There are multiple risk factors for PTSD development but the exposure to traumatic event is a main cause, included in a definition of PTSD. A need of stimulation, strongly connected to reactivity, may be treated as an individual resource because it let diminishing a chance of PTSD development but it may be treated as the risk factor of this disorder also.

Hypothesis. Number of exposures to traumatic events is correlated to power of stimulation need.

Subjects. 109 soldiers.

Methods. Sensation Seeking Scale (SSS) by M. Zuckerman and Stressful Life Events Questionnaire (experimental version by M. Lis-Turlejska).

Results. Relationships between results obtained in the particular dimension of the stimulation need and the number of traumatic events experienced by subjects are as follow: a dimension of thrill and adventure seeking (TAS) – $\rho = 0.30$ ($p < 0.008$); an experience seeking dimension (ES) – $\rho = 0.20$ ($p < 0.060$); a disinhibition dimension (DIS) – $\rho = 0.30$ ($p < 0.008$) a boredom susceptibility dimension (BS) – $\rho = 0.20$ ($p < 0.060$); a general dimension of stimulation seeking (G) – $\rho = 0.10$ ($p < 0.210$). Rank correlation between a total results of SSS (a sum of subscales results) and the number of traumatic events experienced by the subjects is 0,25 ($p < 0,008$).

Key words: posttraumatic stress, traumatic event, risk factor, resources.